

безпосередність і відкритість його носія; *Сашуня* – жінка, на ім'я Олександра, яка мала м'який характер, не могла сперечатися з людьми; прізвисько жінки, утворене на основі її імені, але водночас підкреслює її характер.

Отже, прізвиська с. Стрижавка сформовані на народному діалектному ґрунті, частково відображають особливості (переважно фонетичні) середньонаддніпряньського говору. Проаналізовані прізвиська віддзеркалюють український національний світогляд, особливості буття українського народу, цінності та ідеали. Неофіційні антропоніми характеризують способи засвоєння культури, які є специфічно притаманними для соціуму на певному етапі історичного розвитку. Стиль мислення в усій сукупності глибинних зв'язків, національних мовних рис народу реалізується в особливостях додаткової номінації, що є проявом творчості народу, адже прізвиська дають змогу збагнути суспільні відносини між членами сільської громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О. В. Про два підходи до вивчення семантики прізвиська // Філологічні трактати: науковий журнал. – 2010. – Т. 2. – № 2. – С. 5–12.
2. Дуйчак М. Прізвиська та їх мотивованість // Проблеми сучасної ареалогії. – К.: Наукова думка, 1994. – с. 132–139.
3. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся: автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Луцьк: Вид-во Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2011. – 20 с.

Анастасія Черниш,
студентка 5 курсу

ННІ філології та журналістики
ЖДУ імені Івана Франка.

Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ВІДЗАЙМЕННИКОВІ ПРИСЛІВНИКИ В СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано відзайменникові прислівники, зафіксовані в Словнику української мови XVI – I половини XVII ст., визначено їхню семантико-словотвірну структуру.

Прислівники української мови з історичного погляду ще недостатньо досліджені. Як окремий лексико-граматичний розряд слів адвербіативи сягають дуже давніх часів. Вони виникли «ще на загальноіндоевропейському ґрунті, і склад їх в окремих мовах» постійно поповнювався [3, с. 372].

Прислівник в українському мовознавстві досліджено багатовимірно на різних мовних зрізах: фонетичному (С. Бевзенко, В. Гальчук), лексико-семантичному (О. Брошняк, Т. Ніколашина, В. Русанівський), граматичному (В. Березенко, І. Вихованець, А. Грищенко, Т. Довга, Н. Костусяк, І. Кучеренко, В. Німчук, І. Уздиган, В. Франчук, І. Чапля); також прислівник цю частину мови розглядають в аспекті мовно-порівняльного аналізу (А. Лучик, І. Ощипко) та ін.

Привертають увагу студії, у яких висвітлено історичний розвиток адвербіативів (С. Бевзенко, Л. Гумецька, Г. Ярун), зокрема крізь призму формування окремих лексико-семантичних розрядів – прислівників способу дії (М. Вербовий), темпоральних прислівників (П. Білоусенко), локативних прислівників (І. Даценко). Вивченню ж стилістики прислівника в українському мовознавстві приділяють мало уваги: відомі лише окремі наукові статті або розділи дисертацій (В. Ващенко, В. Русанівського, Н. Сидяченко, І. Чаплі) та фрагментарні згадування в дослідженнях поетичної мови окремих авторів (В. Герман, Л. Гливінської, О. Жижоми, В. Маремпольського, І. Оліфіренко, О. Сидоренко, Л. Шутової).

Мета статті – за матеріалами «Словника української мови XIV – першої половини XVII ст.» проаналізувати відзайменникові прислівники староукраїнської мови.

В. Німчук зауважує, що найдавніші – відзайменникові прислівники – зазнали насамперед різних фонетичних змін [3, с. 360]. Актуальність дослідження відзайменникових прислівників зумовлена тим, що утворення цього морфологічного класу мають затемнену словотвірну-морфемну будову: припинення суфіксального творення первинних прислівників зумовило усунення чи, принаймні, затемнення в їх структурі межі між кореневими й афіксальними морфемами, через це в процесі структурного аналізу прислівників займенникового походження виникає чи не найбільше труднощів. Немає в слов'янському мовознавстві однозначності в поясненні генези афіксальних морфем, що використовувалися при творенні прислівників цього структурного класу [1, с. 13].

Кількісний склад відзайменникових прислівників поповнювався й продовжує поповнюватися переважно внаслідок ускладнення структури давніших утворень і витворення численних новотворів за старими дериваційними зразками, а також шляхом адвербіалізації колишніх чи сучасних займенникових форм, зрощення первинних прислівників із різними частками, прийменниками і т. ін. [1, с. 13].

Ознаки архаїчності первинних прислівників полягають у займенникових складниках і в специфічних, тільки їм властивих суфіксах *-де*, *-уди*, *-уда*, *-амо*, *-гди*, *-гда*, *-ли*, *-ако* і т. ін., що втратили свою продуктивність ще в спільнослов'янській період. Позаяк згодом в окремих слов'янських мовах новотвори з первісними прислівниковими суфіксами практично не виникали, відбулося усунення чи, принаймні, затемнення в їх структурі межі між коренем та афіксальною морфемою, тому словотвірну-морфемну будову цих лексем здебільшого непрозора, а виділення у складі цих дериватів кореневих морфем і словотвірних формантів є цілком умовним, можливим воно стає тільки під час застосування діахронного підходу, адже процес утворення подібних лексем не відповідає закономірностям сучасного словотворення [1, с. 19–20].

Схожість морфемно-дериваційної структури первинних відзайменникових прислівників у різних слов'янських мовах указує на те, що вони творилися й розвивалися за єдиними словотвірними зразками, що склалися ще в епоху слов'янської єдності.

Структурні класи первинних відзайменникових прислівників виділятимемо за дериваторами.

Формант *-де*, за допомогою якого утворено прислівники із загальним значенням місця, зводиться до частки-суфікса псл. **де* [2, II, с. 19]. У досліджуваному матеріалі ми виділили такі прислівники з цим формантом: *будь где* ‘будь-де’ (ССУМ, III, с. 91), *где* 1. ‘(питальний) де’. 2. ‘(місця) де, там’. 3. ‘куди-небудь’. 4. ‘у функції спол. сл.’ (ССУМ, VI, с. 198), *гдебыбудь* ‘будь-де’ (ССУМ, VI, с. 199), *гдеколвекъ, гдеколвек, гдекольвекъ, гдеколве, гдеколвекъ* (стп. *gdziekolwie, gdziekolwiek*) ‘будь-де, де б (то) не було’ (ССУМ, VI, с. 200–201), *гдесъ, гдесъ, гдесъ* 1. ‘(у якому-небудь невизначеному місці) десь’. 2. ‘(у якому-небудь невідомому напрямку) кудись’. 3. ‘(з якого-небудь невизначеного місця) звідкись’. 4. ‘(у визначеному місці) тут’ (ССУМ, VI, с. 201).

Немає однозначності в поясненні генези афіксальних морфем, що використовувалися в процесі творення прислівників структурного класу зі структурним сегментом *-уд-*. Наприклад, Н. Чурмаєва пропонує членувати староруські прислівники як *к-уды, к-уда, к-уду* з паралельними, етимологічно тотожними суфіксами, які зіставляються зі сполучним словом *уду* ‘де’ [4, с. 64]. Форманти *-ди, -да* творять такі прислівники: *куда* присл. у ролі спол. (з’єднує частини складнопідрядного речення) 1. ‘(приєднує підрядну означальну частину до головної) який, куди’. 2. ‘(приєднує підрядну частину способу дії до головної) як, куди’. 3. ‘(приєднує підрядну частину місця до головної) куди’ (ССУМ, XV, с. 172), *куды, куди* в ролі сполуч. сл. (з’єднує частини складнопідрядного речення) 1. ‘(приєднує підрядну означальну частину до головної) який, що’. 2. ‘(приєднує підрядну частину способу дії до головної) як, куди’. 3. ‘(приєднує підрядну з’ясувальну частину до головної) куди’. 4. ‘(приєднує підрядну частину місця до головної) де’ (ССУМ, XV, с. 173).

Поширеними були прислівники і з формантом *-юда, -юду, юды*: *всюды, всуды, всюди, вьсюды, усюди, усюды* ‘повсюдно, скрізь, всюди’ (ССУМ, V, с. 64–65).

У досліджуваній період функціонували й відзайменникові прислівники, що мають і такий модифікований сегмент, як *-ыд*: *выдку* ‘те саме, що выдкудь’ (ССУМ, V, с. 152), *выдце, вытце* 1. ‘(з цього місця) звідси, звідсіля’. 2. ‘(з цієї причини, внаслідок того) звідси, звідсіля’ (ССУМ, V, с. 155–156), *зовсюду* ‘звідусіль, звідусюди’ (ССУМ, XII, с. 137), *зовьсюль* ‘звідусіль, звідусюди’ (ССУМ, XII, с. 137).

В аналізованому «Словнику...» зафіксовано й діалектні прислівники: *всегда* ‘те саме, що всюди’ (ССУМ, V, с. 66).

Щодо походження прислівникових формантів *-гда, -гди, -гди* мовознавці пропонують кілька версій. Зокрема, В. Німчук суфікс *-гда* пов’язує з виникненням іменника ‘час’ у праіндоєвропейській мові [1, с. 344].

Суфікс *-гди* (<псл. **-gьdy*) від займенникових основ творить такі прислівники часу: *гды, кды* (стп. *kdy, gdy, стч. kdy*) (часу) 1. ‘(уживається в питальних реченнях) коли’. 2. ‘(неозначений) (у будь-який час) коли, коли-небудь’ (ССУМ, VII, с. 133).

Суфікс *-гда* (<псл. **gьda*) творить прислівники тільки від займенникової основи *вьсь: всегда, вьсегда* (цсл. *всьегда*) ‘постійно, завжди, скрізь; *ныне и всегда*’ (ССУМ, V, с. 24), *завсегда* ‘(повсякчас, постійно) завжди, завсіди, завсігди’ (ССУМ, IX, с. 235).

Суфікс *-ли* (<псл. **-li*) творить прислівник тільки від займенникової основи *къ: коли* ‘у який час, о якій порі’. В українській мові лексема *коли* в цьому значенні є нормативною.

На базі цього прислівника утворено такі похідні лексеми, що зареєстровані в словнику: *аниколи* ‘ніколи’ (ССУМ, I, с. 108), *коли, колі* 1. ‘(часу) коли’. 2. ‘(питально-відносний) коли’. 3. ‘(неозачений) (коли-небудь, будь-коли; хоч би коли) коли, колись’ (ССУМ, XIV, с. 177), *коли будь* ‘коли-будь’ (ССУМ, XIV, с. 180), *колись, колысь* 1. ‘(у якийсь час у минулому) колись’. 2. ‘(у якийсь час у майбутньому) колись; (у якийсь визначений час) якось’ (ССУМ, XIV, с. 182).

Є й варіант таких утворень із формантом *-ль*, де кінцевий *-ь* – одна з відмінкових флексій *-i-* основ (<псл. **lь*) або ж результат редукції давнього голосного *-и-* після *-л-*: *коль* (цсл. *коль*) ‘як’ (ССУМ, XIV, с. 200–201).

Як варіанти таких форм у словнику є й модифіковані лексеми: *вколо, въколо, воколо* 1. ‘навколо, вколо, навколо’. 2. ‘(по всій території; всюди) скрізь’ (ССУМ, IV, с. 80), *доки, докы* ‘(до яких пір) доки; (до цих пір) досі’ (ССУМ, VIII, с. 94–95), *докола* ‘навколо’ (ССУМ, VIII, с. 96–97), *доколи, доколе, доколї, докол, доколя, доколе* ‘(до тих пір) доки; (до тих пір) доти’ (ССУМ, VIII, с. 97).

В. Німчук стверджує, що у відзайменникових прислівниках способу в усіх східнослов’янських мовах сталася повна редукція кінцевого *-о* [3, с. 369]. У «Словнику української мови XVI – першої пол. XVII ст.» зафіксовано такі форми: *како* ‘(означальний) (яким чином) як’ (ССУМ, XIV, с. 16), *какъ* 1. ‘(означальний) (яким чином) як’. 2. ‘у ролі сполуч. слова (приєднує підрядну означальну частину до головної) як’ (ССУМ, XIV, с. 17).

Кінцевий *-о* зберігся в старовинному *всяко, всеко, усяко* 1. ‘по-різному, всяко’. 2. ‘зовсім, повністю, цілком’. 3. ‘у всякому, будь-якому випадку’. 4. ‘(у титулі) вельми’ (ССУМ, V, с. 65).

Прислівники, утворені від коренів нечленних займенників за допомогою суфіксів, є групою найдавніших утворень. Більшість із них, судячи з наявності відповідників в інших слов’янських мовах, утворені були ще в праслов’янську епоху чи, принаймні, на українському ґрунті, але за загальнослов’янськими зразками.

Отже, у «Словнику української мови XVI – I половини XVII ст.» відзначено низку відзайменникових прислівників, які є одними з найдавніших із-поміж інших розрядів адвербіативів, тому в процесі свого розвитку ці слова зазнали різних фонетичних змін (асиміляція за дзвінкістю, редукція та ін.), частина зі староукраїнських прислівників позначена виразним діалектним впливом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громик Ю. В. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говірках української мови: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. – українська мова. – Луцьк, 1998. – 485 с.
2. Етимологічний словник української мови: В семи томах. – К.: Наук. думка, 1982–2006.
3. Німчук В. В. Прислівник // Історія української мови. Морфологія / Ред. кол. В. В. Німчук, А. П. Грищенко та ін. – К.: Наук. думка, 1978. – С. 342–412.
4. Чурмаєва Н. В. История наречий в русском языке. – Москва: Наука, 1989. – 176 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ССУМ Словник української мови XVI – I половини XVII ст. – Випуск 1–15. – Львів, 1994–2009.

Вікторія Черняк,
студентка 5 курсу
ННІ філології та журналістики
ЖДУ імені Івана Франка.
Науковий керівник: **В. М. Мойсієнко,**
доктор філологічних наук, професор

ПОЛЬСЬКА МОВА НАДМОГИЛЬНИХ НАПИСІВ КЛАДОВИЩ БЕРДИЧЕВА

У статті проаналізовано надмогильні написи польською мовою на одному з бердичівських кладовищ, акцентовано увагу на змісті, графічних, орфографічних та фонетичних особливостях, що виникли під впливом місцевого мовного оточення.

На теренах Житомирщини проживають різні національності, найбільшу кількість з яких становлять поляки. Їх чисельність за матеріалами перепису населення 2001 року становить 49 000 чоловік [5].

Оселившись на українських землях, польський народ прагне зберегти свою мову, культуру, звичаї та традиції. Проявами цього є не тільки вживання польського мовлення, а й оформлення надмогильних інскрипцій польською мовою.

Надмогильні написи польською мовою становлять цікавий матеріал для дослідження, оскільки підтверджують існування польської мови на території Житомирщини, зокрема міста Бердичева, а вплив української мови є свідченням контакту української та польської мов.

Об'єктом нашого наукового дослідження є надмогильні написи польською мовою на бердичівських кладовищах, **предметом** – зміст надмогильних написів, їх графічні, орфографічні та фонетичні особливості. Матеріалами для аналізу є надмогильні інскрипції польською мовою, зібрані на старому військовому кладовищі в Бердичеві. На основі цих написів було сформовано